

روزنامه خاطرات ناصرالدین شاه قاجار

از جمادی الاول ۱۳۱۲ تا ذیقعدہ ۱۳۱۳ ق.

به کوشش

مجید بدامین

www.ketab.ir

- www.ketab.ir
- سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
فروست
شابک
وضعیت فهرست نویسی
یادداشت
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی
- ناصرالدین قاجار، شاه ایران، ۱۲۲۷-۱۳۱۳ ق. 1831 - 1896
روزنامه خاطرات ناصرالدین شاه قاجار: از جمادی الاول ۱۳۱۲ تا ذیقعده ۱۳۱۱
(چهل و هشت ساعت قبل از ترور ناصرالدین شاه) / تصحیح مجید عبدامین، تهران: انتشارات دکتر محمود افشار یا همکاری انتشارات سخن، ۱۳۹۷.
بیست و چهار، ۶۸۹ ص.؛ مصور، نمونه.
مجموعه انتشارات ادبی و تاریخی دکتر محمود افشار؛ ۲۲۴. گنجینه اسناد و تاریخ ایران؛ ۶۵.
۹۷۸-۶۲۲-۶۴۴۱-۱۲-۴
- ناصرالدین قاجار، شاه ایران، ۱۲۴۷-۱۳۱۳ ق. --- خاطرات
ناصرالدین قاجار، شاه ایران، ۱۲۴۷-۱۳۱۳ ق. --- سفرها
ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳-۱۳۴۴ ق.
Iran -- History -- Qajars, 1779-1925
عبدامین، مجید، ۱۳۴۱-، مصحح
DSR ۱۳۶۹/۸۸۷۵۱۳۹۷
۹۵۵/۰۷۴۵۰۴۲
۵۵۲۰۶۵۱

روزنامه خاطرات ناصرالدین شاه قاجار
از جمادی الاول ۱۳۱۲ تا ذیقعدة ۱۳۱۳ ق.

به کوشش
محمّد عیاش امین
وّه حسن بگدر
گرافیسٲ، طراح و مجری جلد
کوٲر لیبٲوگرافی
آزاده چاپ متن
حقیقت صحافی
۱۱۰۰ نسخه تیبراژ
تابستان ۱۳۹۸ چاپ اول

ناشر
انتشارات دکتر محمود افشار
خیابان ولی عصر، بالاتر از چهارراه پارک وی، خیابان عارف نسب
تلفن: ۲۲۷۱۳۹۳۶ دورنما: ۲۲۷۱۳۹۳۶
با همکاری انتشارات سخن
خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان وحید نظری، بلاک ۴۸
تلفن: ۵-۶۶۹۵۳۸۰۴ دورنما: ۶۶۴۰۵۰۶۲
تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان ها
۵-۶۶۹۵۳۸۰۴

WWW.Ketab.ir

فهرست

هفده	مقدمه مصحح
۱	جمادى الاول ۱۳۱۲
۲۶	جمادى الثانى ۱۳۱۲
۵۹	رجب المرجب ۱۳۱۲
۹۰	شعبان المعظم ۱۳۱۲
۱۳۶	رمضان المبارک ۱۳۱۲
۱۵۸	شوال المکرم ۱۳۱۲
۱۹۵	ذی قعدة الحرام ۱۳۱۲
۲۱۲	ذی الحجة الحرام ۱۳۱۲
۲۳۶	محرم الحرام ۱۳۱۳
۲۷۷	صفر المظفر ۱۳۱۳
۳۲۳	ربيع الاول ۱۳۱۳
۳۶۱	ربيع الثانى ۱۳۱۳
۳۸۶	جمادى الاول ۱۳۱۳
۴۰۹	جمادى الثانى ۱۳۱۳
۴۴۲	رجب المرجب ۱۳۱۳
۴۶۶	شعبان المعظم ۱۳۱۳
۴۸۳	رمضان المبارک ۱۳۱۳
۴۹۸	شوال المکرم ۱۳۱۳
۵۲۵	ذی قعدة الحرام ۱۳۱۳
۵۴۳	فهرست هاى چندگانه
۵۴۵	فهرست نام اشخاص و القاب

- ۵۶۹ فهرست اسامی جغرافیایی
- ۵۸۷ فهرست مدنی، اجتماعی، اداری و واژه‌های خاص
- ۶۳۷ فهرست طوایف، ایلات، خاندان‌ها و مذاهب
- ۶۴۱ فهرست مأكولات و مشروبات
- ۶۴۳ فهرست گل‌ها، گیاهان و میوه‌جات
- ۶۴۵ فهرست حیوانات و جانداران
- ۶۴۹ فهرست بیماری‌ها و داروها
- ۶۵۱ کتب و رسائل
- ۶۵۳ بخش تصاویر
- ۶۸۱ منابع و مأخذ

www.ketab.ir

بنام خدا

سنت نگارش روزنامه خاطرات، خصوصاً به سبک و سیاقِ امروزی آن، در طی دو قرن اخیر و ابتدا از طریق آشنایی رجال کشور با فرهنگ اروپایی به ایران راه یافته است. تعداد قابل توجهی از رجال دوره قاجاریه، وقایع روزانه خود را در قالب روزنامه خاطرات و یا کتاب خاطرات نوشته و تحریر درآورده‌اند که از بین آنها می‌توان به محمدحسن خان اعتمادالسلطنه، حاج میرزا محمدعلی اردلان، حاج مخبرالسلطنه هدایت، عین‌السلطنه سالور، غلامعلی خان عزیزالسلطان، میرزا طاهر بصیرالملک شیبانی و برخی دیگر اشاره کرد.

بخش مهمی از تاریخ معاصر کشور، به دوره قاجاریه اختصاص دارد که خوشبختانه در طی دو دهه اخیر، بیش از پیش مورد توجه پژوهشگران و علاقمندان عرصه تاریخ معاصر قرار گرفته است؛ اما همواره مطالبی که توسط پادشاه - به عنوان شخص اول مملکت - نگاشته شده است، از اهمیت خاص و ویژه‌ای برخوردار بوده است. چرا که آشنایی با افکار، روحیات، عاداتها و روندهای تصمیم‌گیری وی، بسیار بهتر از حوادث آن دوره تاریخی کمک می‌نماید، و شاید یکی از دلایل علاقه‌مندی پژوهشگران حوزه تاریخ به روزنامه‌های خاطرات ناصرالدین‌شاه نیز از همین منظر باشد.

با استناد به شواهد تاریخی، ناصرالدین‌شاه قاجار از اوایل دوران سلطنت خود شروع به ثبت و ضبط وقایع روزانه خود نموده است؛ و تا واپسین روزهای حیات خود، این کار را ادامه داده است. به همین جهت در عرصه تاریخ معاصر ایران، ناصرالدین‌شاه قاجار را یکی از سلاطین پرنویس و اهل فضل و ادب برمی‌شمارند. به حقیقت این جمله درست است که این پادشاه، هم کتاب‌دار بود و هم کتاب‌خوان، و هم در زندگی خویش سعی بر آن نمود تا آثار مکتوبی از خود برجای گذارد. آنچه مسلم است، تعداد زیادی از دست‌نوشته‌ها و مکتوبات او در آرشیوهای عمومی و خصوصی وجود داشته که به

۱. قدیمی‌ترین روزنامه خاطراتی که از ناصرالدین‌شاه مشاهده شده، مربوط به ربیع‌الثانی سال ۱۲۶۵ قمری است.

دست پژوهش سپرده شده، و پس از استنساخ به طبع رسیده‌اند؛ اما هنوز تعداد زیادی از این دست‌نویس‌ها نیز در کنج مراکز آرشیوی وجود دارند که پژوهشی بر روی آنها صورت نگرفته و لازم است تا این اسناد نیز مورد واکاوی قرار گرفته، و به جهت استفاده محققین و پویش‌گران عرصه تاریخ و فرهنگ ایران‌زمین به عرضه عمومی گذارده شود. آنچه از این پژوهش‌ها استخراج می‌شود؛ می‌تواند برخی زوایای مبهم تاریخ معاصر ایران را روشن ساخته و به بخشی از پرسش‌ها درباره روابط اجتماعی-سیاسی و فرهنگی آن دوران پاسخ گوید.

خوش‌بختانه بخش عظیمی از این روزنامه‌های خاطرات موجود است و در شرایط بسیار خوب، در دو مرکز مهم آرشیوی کشور، یعنی سازمان اسناد ملی ایران و مرکز اسناد تاریخی کاخ گلستان نگهداری می‌شود. بخشی از این روزنامه‌ها تا به امروز تصحیح و چاپ شده و مقاله‌های یاری خداوند، و همت پژوهشگران به چاپ خواهد رسید. کتاب حاضر، حاصل استنساخ دو مجلد از مجموعه خاطرات روزانه ناصرالدین‌شاه است که تحت عنوان آلبوم‌های درتات، در مرکز اسناد تاریخی کاخ گلستان نگهداری می‌شود. مجلد اول، به وقایع روزانه ۱۹ جمادی‌الاول ۱۳۱۲ تا ۲۴ جمادی‌الثانی سال ۱۳۱۳ ق. اختصاص دارد که مطالب تاریخچه کتاب حاضر را شامل می‌شود.

مجلد دوم به وقایع روزانه از ۲۶ جمادی‌الثانی ۱۳۱۳ تا ۱۵ ذی‌قعدة ۱۳۱۳ ق. (چهل و هشت ساعت قبل از ترور ناصرالدین‌شاه) اختصاص داده که از صفحه ۴۲۹ تا انتهای کتاب حاضر را شامل می‌شود.

لازم به ذکر است که به سبب نیمه‌کاره بودن آلبوم سوم و نداشتن اوراق نوشته شده کم آن، این دو آلبوم در یک مجلد تجمیع و در اختیار علاقمندان قرار گرفته است. بخش عمده کتابت این آلبوم، توسط چهار تن از نزدیکان ناصرالدین‌شاه: حاجی ابوالحسن خان فخرالملک، میرزا مهدی خان غفاری آجودان مخصوص، میرزا احمدخان مشیرحضور، محمدباقرخان ادیب‌الملک و منوچهر میرزا صورت گرفته است. در این میان تحریر و حاشیه‌نویسی بخش‌های فراوانی از کتاب نیز توسط شخص شاه انجام شده است. به جهت تشخیص مواردی که توسط شخص شاه تحریر شده است، این بخش‌ها به صورت ایتالیک نمایش داده شده است. همچنین در انتهای کتاب و در بخش تصاویر، نمونه‌هایی از دستخط‌های موجود در این دو آلبوم ارائه گردیده است.

توصیف آلبوم نخست:

آلبوم نخست:

خاطرات روزانه ناصرالدین شاه، از جمادی الاول ۱۳۱۲ تا ۲۴ جمادی الثانی ۱۳۱۳ ق.
جلد: مقوا با روکش چرم به رنگ مشکی. جای قفل شکسته. دفترچه فرنگی ساز، به
ظاهر ایتبایعی شاه از فرنگستان می باشد.

روی جلد چهار برجسب وجود دارد: گوشه راست بالا: برجسب سفیدرنگ، شماره
۳۱۹ با جوهر آبی نوشته شده است. در پایین به ترتیب از سمت راست: برجسب سفید
رنگ شماره اموالی ۲۰؛ برجسب سفیدرنگ کوچک حاوی شماره های ۴۱-۱۳۰ با جوهر
به رنگ قرمز؛ دیگری برجسب سفیدرنگ شماره میکروفیلم ۱۲۴.

ابعاد آلبوم:

عرض جلد: ۱۰/۵ cm

طول جلد: ۲۵/۵ cm

عطف: ۲ cm

اندرون جلد با کاغذ ابرو باد، هر دو سه و هر پشت و رو، هم آستر و هم بدرقه، کاغذ ابر
و باد آن فرنگی قرمز رنگ است. برجسب بیضی شکل نوشته خارجی بر روی آستر موجود

است: Bue du 4 septembre MAROOUINERIE Fine MAQUET FILS

صفحه اول: آرم وزارت امور اقتصادی و دارایی، کتابخانه خطی کاخ گلستان، ردیف ۱۳۰
شماره ۹۸ نقش بسته است.

صفحه مقابل: به خط سیاق «نمره ۵۴» و عدد ۲۰ تحریر شده است.

صفحات سوم و چهارم: حاوی مطالب متفرقه به خط شاه است. چنانچه خود
نوشته، به جهت امتحان قلم تحریر شده است: حاجی اسمعیل پسر مهدی بیک - لله
یحیی خان - یاور قورخانه؛ اسامی تعدادی از روستاهای ناحیه کجور. امتحان قلم است.
سردوراند. ترم پیل. کلیوش اردو افتاده است.

صفحات پنجم و ششم: حاوی مطالب متفرقه که برخی خوانا نیست: بهادران دویم،
نصرت، شقاقی، مرنندی، قزوین سوادکوه، دو فوج مخصوص، سربند. آسیت ارسینال.
ورق: سفیدرنگ، کاغذ آن فرنگی و با علائم راده است.

به نظر می‌رسد پس از اتمام کتابت، نسخه توسط ناصرالدین شاه مطالعه شده و برخی جرح و تعدیل و اصلاح‌ها توسط همو صورت گرفته باشد. حواشی، تماماً به خط شاه است.

عدد اوراق نوشته شده: ۴۳ ورق

عدد اوراق نانوشته و سفید: ۲۱ ورق

عدد سطور: متفاوت و متغیر است، برخی برای نمونه آورده می‌شود:

برگ ۱ ص ۱: ۲: ۱۸ سطر به خط شخص شاه (سطور ناقص و کامل).

برگ ۲ ص ۱: ۶ سطر به خط شاه و ۱۷ سطر به خط حاجی ابوالحسن خان فخرالملک

برگ ۳ ص ۱: ۲: ۲۱ سطر به خط ادیب‌الملک و ۲ سطر به خط مهدی خان آجودان مخصوص.

برگ ۴ ص ۱: ۲۴ سطر به خط میرزامهدی خان آجودان مخصوص.

آغاز: مؤمن ر دین ری شد و کافر ز کیش خویش ترسا محمدی شد و عاشق همان که هست.

بسم الله الرحمن الرحيم جور کتابچه روزنامه سابق که بعد از سفر عراق دست گرفته شد.

انجام: الحمدلله تعالی شانہ معریز این روزنامه ختم شد، در سنه ۱۳۱۳ قوی نیل...

آلبوم دوم:

خاطرات روزانه ناصرالدین شاه، از جلدی‌الثانی ۱۳۱۳ تا ۱۵ ذی‌قعدہ ۱۳۱۳ ق.

جلد: مقوا با روکش مخمل به رنگ سبز و رنگ به رنگ. جای قفل شکسته و کسردار است.

در هر دو سمت جلد، دفترچه فرنگی ساز، به ظاهر ایبایی سناه از فرنگستان می‌باشد.

بر روی عطف، برگه سفید چسبانده شده که روی آن عدد ۵۰ نوشته شده است.

روی جلد سه برجسب وجود دارد: شماره اموالی ۲۳؛ میکروفیل ۱۱۹؛ شماره ۴۶.

عرض جلد: ۲۲ cm

طول جلد: ۱۴/۵ cm

عطف: ۲ cm

اندرون جلد با کاغذ ابر و باد، هر دو سوی، هم پشت و رو، هم آستر و هم بدرقه، کاغذ ابر

و باد آن فرنگی قرمز رنگ است. بعد از آستریک صفحه سفید است که روی آن شماره‌های

۱۲۵ و «نمره ۵۰» به خط سیاق؛ همچنین شماره‌های ۳۷۸ و ۲۳ به رنگ قرمز تحریر شده

است.

ورق: سفیدرنگ، حواشی کمی رنگ زرد پیدا کرده، کاغذ آن فرنگی است. به نظر می‌رسد پس از اتمام کتابت، نسخه توسط ناصرالدین شاه مطالعه شده و برخی جرح و تعدیل و اصلاح‌ها توسط همو صورت گرفته باشد. حواشی، تماماً به خط شاه است.

عدد اوراق نوشته شده: ۴۳ ورق

عدد اوراق نانوخته و سفید: ۲۳ ورق

عدد سطور: متفاوت و متغیر است، برخی برای نمونه آورده می‌شود:

برگ ۱ ص ۱: ۱۸ سطر تماماً به خط شخص شاه (سطور ناقص و کامل)

برگ ص ۲۵: سطر به خط حاجی ابوالحسن خان فخرالملک

برگ ۱۱ ص ۷:۲: به خط فخرالملک و ۱۳ سطر به خط شاه.

آغاز: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ. کتابچه روزنامه که در سنه ۱۲۳۲ یونتیل دست گرفته

می‌نوشتیم، الحمدلله بی‌عیب و عافیت ...

انجام: در داودیه پیاده شدیم و قهر خوردیم و بعد سوار شدیم و رفتیم شهر....

روش تصحیح نسخه

رسم الخط نسخه با رسم الخط امروزی متفاوت است. متن اصلی فاقد علائم سجاوندی است و قواعد پاراگراف‌بندی نیز رعایت نشده است. کلمات همچون برخواستم، خورد، خاندم، نهار و از این دست، به رسم الخط متعارف کنونی رخا، نم، خُرد، خواندم، نهار تغییر یافته است.

در متن اصلی، بای حرف اضافه متصل به کلمه بعدی آمدیم چون «بجای» یا «بخاطر» که به شکل «به‌جای» و «به‌خاطر» نوشته شده است.

کلمات جمع که با حرف «ها» ادغام شده‌اند مانند: خانها و خواجها و امثالهم از هم جدا گردیده و به شکل خانه‌ها و خواجه‌ها نوشته شده است.

هر جا افزودن کلمه یا حرفی بایسته دیده شد، آن را در میان دو چنگک [] قرار دادیم. همچنین، کلمات و جملات معترضه را در میان دو خط -- قرار داده‌ایم.

در بعضی از قسمت‌های نسخه، در نگارش کلمات اشتباهاتی صورت گرفته که ضمن تصحیح این موارد، آنها را در پانویس همان صفحه مشخص کرده‌ایم.